

## GLOBALASHUV SHAROITIDA SIYOSIY MAQSADLARDA MAMLAKAT IQTISODIYOTIDAN FOYDALANISHNING SALBIY OQIBATLARI

SamDUKF asissenti **A.SH.Xasanov**

SamDUKF talabasi **M. J. Abdug'aniyev**

SamDUKF talabasi **Shamsiddinov Elmurod**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14533575>

**Annotatsiya:** Globallashuv jarayonida siyosat va iqtisodiyot bir-biriga tobora bog'lanib bormoqda. Davlatlar o'zlarining siyosiy maqsadlarini amalga oshirishda iqtisodiy vositalardan foydalanishni afzal ko'radilar. Biroq bu jarayon qisqa muddatda muvaffaqiyat keltirgan bo'lsa-da, uzoq muddatli ijtimoiy va iqtisodiy salbiy oqibatlarga olib keladi. Globallashuvning asosiy tamoyillari erkin savdo, resurslarga teng huquqli kirish va texnologik taraqqiyotga asoslangan. Ammo, iqtisodiy vositalardan siyosiy qurol sifatida foydalanish ushbu tamoyillarni buzadi. Misol sifatida iqtisodiy sanksiyalar, valyuta manipulyatsiyalari va savdo urushlarini ko'rishimiz mumkin. Maqolada ushbu hodisalarning salbiy oqibatlari chuqur tahlil qilinadi.

**Kalit so'zlar:** iqtisodiy sanksiya, geosiyosiy maqsadlar, iqtisodiyotni cheklash, global ta'minit zanjiri, geosiyosiy bo'linish, energetika quroli.

### 1. Siyosiy maqsadlarda iqtisodiyotdan foydalanishning mohiyati

Siyosiy maqsadlarda iqtisodiy vositalardan foydalanish davlatlar tomonidan o'z geosiyosiy maqsadlarini amalga oshirishda qo'llaniladigan strategik choralardir. Bu choratadbirlarning quyidagi asosiy shakllari mavjud:

#### 1.1. Iqtisodiy sanksiyalar

**Iqtisodiy sanksiyalar** – bir davlat yoki davlatlar guruhi tomonidan boshqa davlatga siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy bosim o'tkazish maqsadida qo'llaniladigan iqtisodiy cheklovlar to'plamidir. Ular odatda siyosiy kelishmovchiliklarni hal qilish, inson huquqlari buzilishiga qarshi chora ko'rish yoki xavfsizlik tahdidlarini kamaytirish uchun ishlatiladi.

Sanksiyalarning turlari:

#### 1. **Savdo sanksiyalari:**

- Muayyan tovarlar yoki xizmatlarning eksporti va importini cheklash.

Masalan, AQShning Eron neft eksportiga qo'ygan sanksiyalari Eron iqtisodiyotiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Quyida ushbu sanksiyalar haqida batafsil ma'lumot beraman:

Sanksiyalarning kiritilishi va yillari

- **2012-yil:** AQSh va Yevropa Ittifoqi Eronning yadro dasturi tufayli neft eksportiga qarshi sanksiyalar joriy etdi. Bu sanksiyalar Eron neft eksportini kuniga 2,5 million barreldan 1 million barrelgacha qisqartirdi.
- **2015-yil:** Eron va xalqaro hamjamiyat o'rtasida Yadro kelishuvi (JCPOA) imzolandi, natijada sanksiyalar yumshatildi va Eron neft eksporti tiklana boshladi.
- **2018-yil:** AQSh prezidenti Donald Tramp JCPOAdan chiqishini e'lon qildi va Eron neft eksportiga qarshi sanksiyalarni qayta tikladi. Bu sanksiyalar 2018-yil noyabr oyida kuchga kirdi.

Eron ko'rgan zarar

- **Iqtisodiy yo'qotishlar:** Sanksiyalar natijasida Eron neft eksporti sezilarli darajada kamaydi, bu esa mamlakatning asosiy daromad manbaiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. 2012-yildagi sanksiyalar davrida Eron kuniga taxminan 60 million dollar daromadini yo'qotgan. 2018-yilda sanksiyalar qayta tiklangach, Eronning neft eksporti kuniga 2,5 million barreldan 300 ming barrelgacha tushib ketdi, bu esa kunlik daromadning sezilarli qisqarishiga olib keldi.
- **Iqtisodiy o'sishning pasayishi:** Sanksiyalar tufayli Eron iqtisodiyoti 2018 va 2019-yillarda pasayish kuzatdi. Xalqaro Valyuta Jamg'armasining ma'lumotlariga ko'ra, 2019-yilda Eron iqtisodiyoti 9,5% ga qisqargan.

Sanksiyalarga qo'shilgan va qo'shilmagan davlatlar

- **Qo'shilgan davlatlar:** AQShning sanksiyalariga Yevropa Ittifoqi davlatlari, Kanada, Avstraliya va Yaponiya kabi mamlakatlar qo'shildi. Ular Eron neftini import qilishni to'xtatdilar yoki sezilarli darajada qisqartirdilar.
- **Qo'shilmagan davlatlar:** Xitoy, Hindiston va Turkiya kabi davlatlar Eron neftini import qilishni davom ettirdilar, garchi ba'zilar import hajmini kamaytirgan bo'lsalar ham. Masalan, Xitoy Eron neftining asosiy xaridori bo'lib qoldi.

## 2. Moliyaviy sanksiyalar:

Cheklolvar bank tranzaksiyalariga, xalqaro moliya tizimiga kirish imkoniyatiga taalluqli bo'ladi.

Masalan, 2012-yilda Eron yadro dasturi tufayli SWIFT tizimidan uzib qo'yilgan edi. Bu chora Eron iqtisodiyotiga katta zarar yetkazdi, chunki mamlakat xalqaro to'lovlarni amalga oshira olmay qoldi. 2016-yilda yadro kelishuvi (JCPOA) imzolangach, Eron yana SWIFT tizimiga qayta ulandi.

**Rossiya:** 2022-yilda Rossiyaning Ukrainaga bostirib kirishi ortidan AQSh va Yevropa Ittifoqi Rossiyaning ayrim banklarini SWIFT tizimidan uzib qo'yish choralari ko'rdi. Bu chora Rossiya banklarining xalqaro moliyaviy operatsiyalarini sezilarli darajada chekladi.

## 3. Aktivlarni muzlatish:

○ Sanksiya ostidagi shaxslar yoki tashkilotlarning xorijdagi moliyaviy aktivlari muzlatiladi. Rossiya iqtisodiyotining muhim sohalarida yetakchilik qiluvchi oligarxlar sanksiyalar ostiga tushgan. Ulardan ba'zilar:

4. **Roman Abramovich** – "Evraz" kompaniyasi asoschilaridan va sobiq "Chelsea" futbol klubi egasi.
5. **Alisher Usmonov** – Metallurgiya va telekommunikatsiya sohalarida yirik sarmoyador. Uning yaxtasi musodara qilingan.
6. **Gennadiy Timchenko** – Energetika va tabiiy resurslar sohasida yirik tadbirkor.
7. **Oleg Deripaska** – "Rusal" alyuminiy kompaniyasining asoschisi.
8. **Vladimir Potanin** – "Norilsk Nickel" kompaniyasining rahbari.
9. **Investitsiya cheklolvarlari:**
  - Davlatlar yoki kompaniyalar muayyan mamlakatga sarmoya kiritishni taqiqlaydi.
10. **Texnologik sanksiyalar:**
  - Yangi texnologiyalar, dasturiy ta'minot yoki yuqori texnologik mahsulotlarning yetkazib berilishini cheklash.

Masalan, AQShning Xitoy kompaniyalariga yarimo'tkazgich texnologiyalarini eksport qilishni cheklashi. Cheklolvarlarning mohiyati

AQSh hukumati Xitoy kompaniyalariga qarshi yarimo'tkazgich texnologiyalarini eksport qilishni cheklash orqali:

1. **Xitoyning ilg'or texnologiyalar, jumladan sun'iy intellekt (AI) va superkompyuterlar** sohasidagi rivojlanishini sekinlashtirishni maqsad qilmoqda.
2. Xitoy kompaniyalarining yarimo'tkazgichlarga bo'lgan **chet el texnologik qaramligini oshirishga** harakat qiladi.
3. **Milliy xavfsizlikni ta'minlash** maqsadida yarimo'tkazgichlar va boshqa ilg'or texnologiyalar harbiy maqsadlarda ishlatilishining oldini olishga intiladi.

Cheklovlarning asosiy bosqichlari

#### 1. **2019-yil: Huawei kompaniyasiga cheklovlar**

- AQSh hukumatining Huawei kompaniyasini **qora ro'yxatga** kiritishi texnologik keskinlikning boshlanishi bo'ldi.
- Huawei'ga AQSh kompaniyalaridan chiplar, dasturiy ta'minot va boshqa texnologiyalar eksport qilish taqiqlangan.
- Natijada Huawei xalqaro bozordagi ulushini sezilarli yo'qotdi.

#### 2. **2022-yil oktyabr: Yangi eksport nazoratlari**

- AQSh Savdo vazirligi Xitoy kompaniyalariga ilg'or yarimo'tkazgichlar, ularni ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan **texnologiyalar** va **uskunalar** eksportini chekladi.
- Cheklovlar quyidagilarga qaratilgan:
  - **Ilg'or chiplar** (sun'iy intellekt va superkompyuterlar uchun),
  - **Chip ishlab chiqarish uskunalarini,**
  - Xitoy kompaniyalariga AQSh texnologiyasiga asoslangan mahsulotlarni sotishni to'xtatish.

#### 3. **Niderlandiya va Yaponiya hamkorligi (2023)**

- AQSh Xitoyga qarshi cheklovlarni yanada kuchaytirish uchun texnologiya yetkazib beruvchi boshqa davlatlar bilan hamkorlik qildi.
- **ASML** (Niderlandiya) va **Tokyo Electron** (Yaponiya) kabi kompaniyalar Xitoyga ilg'or chip ishlab chiqarish uskunalarini sotishni chekladi.

Asosiy maqsadlar

#### 1. **Xitoyning texnologik yuksalishini sekinlashtirish**

- Xitoyning yarimo'tkazgichlar sohasida **mustaqil rivojlanishi** va yetakchi texnologiyalarni egallashini oldini olish.

#### 2. **Milliy xavfsizlikni ta'minlash**

- Yarimo'tkazgich texnologiyalarining harbiy va strategik maqsadlarda qo'llanilishidan xavfsirash.

#### 3. **Global yetakchilikni saqlab qolish**

- AQSh kompaniyalarining yarimo'tkazgichlar bozoridagi yetakchi o'rnini saqlab qolish.

Xitoyning javob choralari

#### 1. **Texnologik mustaqillik strategiyasi**

- Xitoy yarimo'tkazgichlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirishga harakat qilmoqda.
- Hukumat tomonidan yarimo'tkazgichlar sohasiga milliardlab dollar mablag' ajratilgan.

#### 2. **Muqobil ta'minot zanjirlari yaratish**

○ Xitoy boshqa mamlakatlar, xususan, Janubi-Sharqiy Osiyo davlatlari va Rossiya bilan texnologik hamkorlikni kuchaytirishga intilmoqda.

### 3. **Amerika mahsulotlarini boykot qilish**

○ Xitoy AQSh kompaniyalariga bosim o'tkazish uchun ularning mahsulotlariga cheklovlar joriy qilishi mumkin.

Oqibatlar

#### 1. **Xitoy iqtisodiyoti uchun qiyinchiliklar**

○ Cheklovlar Xitoyning sun'iy intellekt, 5G va superkompyuterlar kabi sohalardagi rivojlanishini sekinlashtiradi.

○ Xitoyning texnologik kompaniyalari uchun zarur bo'lgan ilg'or chiplar taqchilligi yuzaga keladi.

#### 2. **Global ta'minot zanjirlari buzilishi**

○ Yarmio'tkazgichlar global iqtisodiyotning asosi hisoblanadi. Cheklovlar dunyo bo'ylab ishlab chiqarish va texnologik ta'minotga ta'sir qiladi.

#### 3. **Texnologik geosiyosiy bo'linish**

○ AQSh va Xitoy o'rtasidagi texnologik raqobat kuchayishi dunyoni texnologik jihatdan ikkiga bo'lish xavfini tug'diradi:

- G'arb texnologiyalari (AQSh, Yevropa, Yaponiya),
- Xitoy texnologiyalari (mahalliy ishlab chiqaruvchilar va hamkor davlatlar).

#### 11. **Sayohat cheklovlari:**

○ Muayyan shaxslarning boshqa davlatlarga kirishini taqiqlash yoki viza berishni rad etish.

Sanksiyalarning maqsadlari:

- **Siyosiy bosim o'tkazish:** Boshqa davlatni o'z siyosatini o'zgartirishga majburlash.
- **Inson huquqlarini himoya qilish:** Inson huquqlari buzilgan davlatlarga qarshi choralar ko'rish.
- **Terrorizm va yadro qurollariga qarshi kurash:** Yadro dasturlari yoki terrorchilik faoliyatini moliyalashtirishni cheklash.
- **Xalqaro xavfsizlikni ta'minlash:** Harbiy tajovuzkorlikni to'xtatish yoki oldini olish.

Sanksiyalar ta'siri

#### 1. **Ijobiy ta'siri:**

- Sanksiyalar xalqaro hamjamiyat e'tiborini muammoga qaratadi.
- Ayrim hollarda, sanksiya qo'yilgan davlat o'z siyosatini qayta ko'rib chiqishga majbur bo'ladi.

#### 2. **Salbiy ta'siri:**

- **Oddiy fuqarolarga zarar yetkazish:** Sanksiyalar ko'pincha oddiy fuqarolarning hayotini qiyinlashtiradi (inflyatsiya, ish o'rinlarining qisqarishi).
- **Xalqaro iqtisodiyotga ta'sir:** Savdo va moliyaviy cheklovlar global yetkazib berish zanjirlarini buzishi mumkin.
- **Sanksiyalarga qarshi chora:** Sanksiyaga uchragan davlatlar o'zaro hamkorlikni kuchaytirib, iqtisodiy izolyatsiyadan chiqish yo'llarini qidiradi.
- Masalan, Rossiya va Xitoy o'zaro savdoni mahalliy valyutalarda amalga oshirmoqda.

#### 1.2. Energetika quroli sifatida foydalanish

Energetika resurslari, ayniqsa neft va gaz, siyosiy qurol sifatida ishlatilishi mumkin. OPEK davlatlari neft ishlab chiqarish hajmini o'zgartirish orqali global bozorlarga ta'sir ko'rsatadi. Misol uchun, Rossiya va Ukraina o'rtasidagi mojaroda Rossiya Yevropaga gaz yetkazib berishni kamaytirib, siyosiy bosim vositasi sifatida foydalanmoqda.

Ushbu strategiya qisqa muddatda natija berishi mumkin, ammo uzoq muddatda energiya manbalariga bo'lgan qaramlikni kamaytirishga olib keladi. Masalan, Yevropa davlatlari qayta tiklanadigan energiya manbalariga investitsiyalarni ko'paytirmoqda.

### **1.3. Valyuta manipulyatsiyasi**

Valyuta manipulyatsiyasi xalqaro savdoda raqobatbardoshlikni oshirish uchun amalga oshiriladi. Masalan, Xitoyning yuan kursini sun'iy ravishda past saqlashi AQSh va boshqa davlatlar bilan savdo urushiga sabab bo'ldi.

Xalqaro valyuta fondi (IMF) ma'lumotlariga ko'ra, valyuta manipulyatsiyasi global iqtisodiy barqarorlikka putur yetkazadi. AQSh dollarining kuchayishi rivojlanayotgan davlatlar uchun qarzlarning qimmatlashishiga olib keladi.

## **2. Siyosiy maqsadlarda iqtisodiyotdan foydalanishning salbiy oqibatlari**

Iqtisodiyotdan siyosiy vosita sifatida foydalanish turli darajadagi salbiy oqibatlarga olib keladi. Quyida asosiy oqibatlar keltirilgan:

### **2.1. Ijtimoiy-iqtisodiy muammolar**

Iqtisodiy sanksiyalar yoki savdo blokadalaridan eng ko'p zarar ko'radigan qatlam – bu aholidir. Misol uchun, Eron sanksiyalari natijasida milliy valyutaning qadrsizlanishi va oziq-ovqat narxlarining keskin oshishi kuzatildi.

Ma'lumotlarga ko'ra, 2018-2020 yillarda Eron iqtisodiyotining qisqarishi o'rtacha 6.8%ni tashkil etdi. Bu esa ishsizlik darajasining oshishiga olib keldi.

### **2.2. Global iqtisodiy nomutanosiblik**

Savdo urushlari xalqaro savdoning asosiy printsiplarini buzadi. Xitoy va AQSh o'rtasidagi savdo urushlari butun dunyo iqtisodiyotiga ta'sir qildi. Masalan, texnologik kompaniyalar uchun global ta'minot zanjirlari buzildi.

Statistikaga ko'ra, 2019 yilda global savdo hajmi atigi 0.9% o'sdi, bu esa 2009 yildan buyon eng past ko'rsatkichdir.

## **3. Salbiy oqibatlarni yumshatish choralari**

Globallashuv jarayonida siyosiy maqsadlarda iqtisodiyotdan foydalanishning salbiy oqibatlarini kamaytirish uchun quyidagi choralarga e'tibor qaratish zarur:

- Xalqaro tashkilotlarning (masalan, Jahon Savdo Tashkiloti, IMF) o'rnini mustahkamlash va nizolarni hal qilishda faolligini oshirish.
- Diversifikatsiyalangan iqtisodiy siyosat yuritish va innovatsiyalarni rag'batlantirish.
- Iqtisodiy va siyosiy manfaatlarni muvozanatlash orqali xalqaro hamkorlikni kuchaytirish.

### **Xulosa**

Siyosiy maqsadlarda iqtisodiyotdan foydalanish qisqa muddatli maqsadlarga erishishda foydali bo'lishi mumkin, ammo bu jarayon uzoq muddatda global iqtisodiyotga jiddiy zarar yetkazadi. Davlatlar xalqaro tamoyillar va manfaatlarni hurmat qilish orqali barqaror rivojlanishni ta'minlashlari lozim.

### References:

1. O'zbekiston Respublikasining 2025-yilgacha investitsiya siyosatistategiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasining 2025-yilgacha investitsiya siyosati O'zbekiston Respublikasining "Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida"gi qonuni. 25.12.2019. O'RQ- 598.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston – 2030” strategiyasi to'g'risidagi farmoni. 11.09.2023. PF-158.
4. Орлова Е.Р. (2003) Инвестиции. Курс лекций. 2-е изд., доп. и пер. М.: Омега-Л,156.
5. G'ozibekov D. G'. Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari. – T.: "Moliya", 2003, 45 bet.
6. G.M.Galeeva and E.N.Kadeeva. Problems of attracting foreign direct investment into the regional economy. Journal of Physics: Conference Series, 1730(2021) 012118, 2020. – P. 8.
7. Qo'ziyeva N.R. Xorijiy investitsiya ishtirokidagi korxonalar faoliyatini rag'batlantirishning moliya-kredit mexanizmini takomillashtirish yo'nalishlari. Iqt. fan. dok. ilm. dar. olish uchun yoz. diss. avtoref. – T.: BMA, 2008, 11 bet



INNOVATIVE  
ACADEMY